

POD KATERIM DREVESOM SI JU VIDEL?

*Ugotavljanje dejanskega stanja
(izbrana poglavja)*

Janko Marinko

LEXPERA®

ZALOŽBA

Ljubljana 2023

KAZALO

1 UVOD	13
2 ZASLIŠANI VE NEKAJ, KAR BI RADI IZVEDELI!	17
2.1 Kaj bi radi izvedeli?	18
2.2 Priprava zaslišanja	19
2.3 Vrstni red zaslišanja	20
2.4 Začetek zaslišanja	21
3 KAKO BOMO TO IZVEDELI?	27
3.1 Zaslišanje	27
3.1.1 Pravni pouk	27
3.1.1.1 Pravni pouk in otrok	29
3.1.1.2 Sorodstvena razmerja, pomembna za pravni pouk	31
3.1.2 Začetek dejanskega zaslišanja	32
3.1.3 Zaslišanje o stvari	34
3.1.3.1 Prosta pripoved	34
3.1.3.2 Dejavno poslušanje	36
3.1.3.3 Spraševanje	38
3.1.3.4 Kognitivni intervju	41
3.2 Tehnika spraševanja	42
3.3 Tipi vprašanj	43
3.3.1 Filtrirna vprašanja	43
3.3.2 Odprta vprašanja	43
3.3.3 Zaprta vprašanja	44
3.3.3.1 Sugestivna vprašanja	46
3.3.4 Testna vprašanja	50
3.4 Tipične napake pri spraševanju	51
3.4.1 Kopičenje vprašanj	52
3.4.2 Vsebinske vzpodbude	52
3.4.3 Omajanje gotovosti	52
3.4.4 Depersonalizacija	53
3.4.5 Prekinitev izpovedi	53
3.4.6 Razčiščevanje izrečenega	53

3.4.7	Ti-sporočila	53
3.4.8	Nevarnost in možnost vodenja zaslišanega	54
3.5	Težave pri zaslišanju	54
3.6	Pravniška slovenščina in protokoliranje	55
3.7	Dogovarjanje zaslišanih	58
3.8	Soočenje	60
3.9	Zaslihanje žrtve	61
3.9.1	Pravica žrtve do spremljevalca	62
3.9.2	Pravica žrtve do zagovornika	63
3.9.3	Sekundarna viktimizacija	63
3.10	Mladoletna oseba	67
3.11	Zaslihanje otrok	69
3.11.1	Sposobnost pričati	71
3.11.2	Domišljija	72
3.11.3	Jezik in sporazumevalna zmožnost	74
3.11.4	Spomin	76
3.11.5	Sugestibilnost	78
3.11.6	Način spraševanja	82
3.11.6.1	Priprava na zaslihanje	82
3.11.6.2	Uvodni pogovor in vzpostavitev odnosa	82
3.11.6.3	Ogrevanje	83
3.11.6.4	Zaslihanje	84
3.11.6.5	Zaključek zaslišanja	86
3.11.7	(Ne)resnične obtožbe o spolnih zlorabah otrok	87
3.11.7.1	Razkritje spolne zlorabe	87
3.11.7.2	Odlaganje razkritja	91
3.11.7.3	Zanikanje zlorabe	91
3.11.7.4	Razlogi za neresnično obtožbo	92
3.11.7.5	Obtožbe spolne zlorabe z daljšim časovnim zamikom razkritja	93
3.11.7.6	Obtožba spolne zlorabe ob razpadu starševske zveze	96
3.12	Zaslihanje tujcev in oseb s posebnimi potrebami	102
3.12.1	Zaslihanje tujca	102
3.12.2	Vademekum za sodnike, tožilce, odvetnike in sodne tolmače	104
3.12.3	Ugotavljanje znanja jezika kazenskega postopka in potrebe po pomoči tolmača	107
3.12.3.1	Domneva v korist potrebe po tolmačenju	108
3.12.3.2	Kakovost tolmačenja	109
3.12.3.3	Prevod bistvenih dokumentov	109

3.12.3.4	Odpoved pravici do tolmača	110
3.12.4	Kulturne razlike in presoja veljavnosti izjav	112
3.12.5	Uporaba slovenskega znakovnega jezika	116
3.12.6	Praktični nasveti za uspešno komuniciranje z gluho osebo	118
3.12.7	Praktični nasveti za uspešno komuniciranje s slepo oziroma slabovidno osebo	119
3.13	Zaslišanje duševno manjrazvitih oseb	121
3.14	Zaslišanje oseb z motnjo avtističnega spektra	122
3.15	Pravica postavljati vprašanja	124
3.15.1	Obramba skuša prekiniti zaslišanje	124
3.15.2	Sodišče ne dovoli vprašanj obrambe	125
3.15.2.1	Vprašanje ni v zvezi z zadevo	127
3.15.2.2	Ponavljajoča se vprašanja	128
3.15.2.3	Sugestivna vprašanja	129
3.15.2.4	Hipotetična vprašanja	130
3.15.2.5	Žaljiva in osramotitvena vprašanja	130
3.15.2.6	Nefunkcionalna vprašanja	131
3.15.2.7	Nezakonita vprašanja	132
4	KAJ NAM SPLOH LAHKO POVE?	135
4.1	Razlika med neposrednimi in posrednimi predmeti dokazovanja	135
4.2	Problem »negativnih dejstev«	137
5	ALI JE POVEDANO BILO TUDI DOŽIVETO?	141
5.1	Sposobnost pričati	141
5.1.1	Sposobnosti pričati v posebnih primerih	143
5.1.1.1	Droge	143
5.1.1.2	Alkohol	144
5.1.1.3	Otrok	148
5.1.1.4	Duševne motnje	148
5.1.1.5	Motnja avtističnega spektra	152
5.2	Napaka in zmeta	153
5.2.1	Zaznavanje in spomin kot vira napak in zmot	153
5.2.2	Zaznavanje	155
5.2.3	Dejavniki vpliva na kakovost zaznavanja	158
5.2.3.1	Vidna zaznava	158
5.2.3.2	Zaznava oddaljenosti in smeri	160
5.2.3.3	Zaznava časa trajanja dogodka	160

5.2.3.4	Slušna zaznava	161
5.2.3.5	Pozornost	161
5.2.3.6	Prezrtje sprememb	162
5.2.3.7	Vpliv poškodb	163
5.2.3.8	Vpliv psihoaktivnih snovi	163
5.2.3.9	Vpliv čustvene vzburjenosti	164
5.2.3.10	Integracija zaznav	164
5.2.3.11	Posebnosti v zvezi s prometom in prometnimi nesrečami	165
5.2.4	Vkodiranje	181
5.2.5	Shranjevanje in pozabljanje	183
5.2.6	Spominjanje	184
5.2.6.1	Vpliv čustev	187
5.2.6.2	Spomin na pogovor	189
5.2.6.3	Vpliv napačnih podogodkovnih informacij	191
5.2.6.4	Vpliv večkratnega priklica spomina	192
5.2.6.5	Napake določitve vira informacij	193
5.2.6.6	Nezmožnost priklica podatkov	194
5.2.6.7	Prepričanost o lastnem spominu	195
5.2.7	Povezava med osebnostnimi lastnostmi in verodostojnostjo pričanja	196
5.2.7.1	Starost	196
5.2.7.2	Sugestibilnost	198
5.2.8	Motivirano pozabljanje	198
5.2.8.1	Zaukazano pozabljanje	199
5.2.8.2	Psihogeno amnezija	203
5.2.9	Travma in spomin	204
5.2.9.1	Odziv možganskega obrambnega kroga na grožnjo in strah	205
5.2.9.2	Oblikovanje spomina na travmatične dogodke	210
5.2.9.3	Priklic spomina na travmatične dogodke	213
5.2.9.4	Posebnosti zaslišanja travmatizirane žrtve	215
5.2.10	Spolno nasilje kot travmatični dogodek	220
5.2.10.1	Sheme posilstva	220
5.2.10.2	Moški kot žrtve spolnega nasilja	225
5.2.10.3	Storilci kaznivih dejanj spolne zlorabe otrok	227
5.2.10.4	Posebnosti zaslišanja žrtev posilstva	228
5.2.11	Obujeni spomini	229
5.2.12	Problem soglasja	231
5.3	Laž	235

5.3.1	Sredstvo presoje verodostojnosti izjave: osebnost zaslišanega	236
5.3.2	Sredstvo presoje verodostojnosti izjave: telo zaslišanega	237
5.3.2.1	Govorica telesa	237
5.3.2.2	Detektor laži	237
5.3.2.3	Nevropsihološke tehnike	239
5.3.3	Sredstvo presoje verodostojnosti izjave: motiv	239
5.3.4	Sredstvo presoje verodostojnosti izjave: vsebinske posebnosti izjave	241
5.4	Na vsebino osredotočena presoja verodostojnosti izjav	242
5.4.1	Kriterijska vsebinska analiza izjav	242
5.4.2	Nujna pogoja za analizo izjave	242
5.4.3	Preverjanje s hipotezami in »ničelna hipoteza«.	243
5.4.4	Osnove in robni pogoji kriterijske vsebinske analize.	244
5.4.5	Sugestija in napaka/zmota	245
5.4.5.1	Sugestija	246
5.4.5.2	Napaka/zmota	248
5.4.5.3	Opozorilni in domišljijski signali	248
5.4.5.4	Prenos vzporednih izkustev	249
5.4.5.5	Pomanjkljivo razlikovanje	250
5.4.5.6	Izvor in razvoj izjave	250
5.4.5.7	Celotno doživetje – delno doživetje	251
5.4.5.8	Halo efekt	252
5.4.6	Vsebinski kriteriji verodostojnosti	252
5.4.6.1	Kriterij podrobnosti	252
5.4.6.2	Kriterij individualnosti	256
5.4.7	Strukturni kriteriji verodostojnosti	261
5.4.7.1	Kriterij strukturne enakosti	261
5.4.7.2	Kriterij neusmerjenosti	265
5.4.7.3	Kriterij homogenosti	267
5.4.7.4	Kriterij stalnosti	268
5.4.8	Analiza kompetentnosti	270
5.4.9	Med zmoto in lažjo	271
5.4.10	Izjava, celotna slika in kontrolni kriteriji	272
5.4.10.1	Analiza kakovosti posamezne izjave: kakovost vsebinskih kriterijev verodostojnosti in ocena dokazne moči	272
5.4.10.2	Analiza kakovosti posamezne izjave: analiza kompetentnosti	273

5.4.10.3	Analiza kakovosti posamezne izjave: analiza motiva ..	273
5.4.10.4	Analiza kakovosti posamezne izjave: analiza izvora izjave	273
5.4.11	Celotna slika in kontrolni kriteriji	274
5.4.11.1	Druge izjave	274
5.4.11.2	Kriterij primerjave	275
5.4.11.3	Kriterij alternative	275
5.4.11.4	Dokazna vrednost in račun tveganja	276
5.4.11.5	Razmišljati o alternativah	277
5.5	Presoja izpovedi duševno manjrazvite osebe	277
6	PREPOZNAVA OSEBE	281
6.1	Dejavniki dokazne vrednosti prepoznave	282
6.1.1	Dejavniki na strani priče	284
6.1.2	Dejavniki na strani storilca	286
6.1.3	Situacijski dejavniki	286
6.2	Opis oseb	288
6.3	Izvedba prepoznave	290
6.3.1	Predhodna prepoznava po fotografijah	290
6.3.2	Hkratna in zaporedna prepoznava	291
6.3.3	Izbira primerjanih oseb	292
6.3.4	Navodila pričam	293
6.3.5	Prepoznanje iste osebe s strani več oseb	294
6.3.6	Dokumentiranje prepoznave	294
6.3.7	Posamična prepoznava	295
6.3.8	Prepoznava po fotografijah	295
6.4	Prepoznavna glasu	296
6.4.1	Za prepoznavo glasu pomembne okoliščine	296
6.4.2	Glasovna prepoznava	297
7	DOKAZNA OCENA Z VIDIKA VERODOSTOJNOSTI	299
7.1	Obdolženi	299
7.1.1	Pravo priznanje	302
7.1.2	Lažno priznanje	304
7.1.3	Preklic priznanja	309
7.1.4	Obdolženi se brani z molkom	310
7.1.5	Obdolženi zanika storitev kaznivega dejanja	312
7.1.6	Preverjanje verodostojnosti priznanja	312
7.1.7	Alibi	313

7.1.8	Izjava proti izjavi	315
7.1.9	Soobdolženi	317
7.2	Priča	319
7.2.1	Obrazložitev presoje verodostojnosti izpovedi	319
7.2.2	Presoja verodostojnosti izpovedb prič, ki so v sorodstvenem razmerju z obdolženim	321
7.2.3	Problem daljše časovne odmaknjenosti dogodkov	322
7.2.4	Kdaj je treba pridobiti izvedensko mnenje v zvezi z verodostojnostjo izjave?	322
7.2.5	Nezmožnost zaslišanja in anonimna priča	323
7.2.6	Obrazložitev sodbe, ki temelji na izključnem ali odločilnem dokazu izpovedi priče, ki na glavni obravnavi ni navzoča	328
7.2.7	Prepoznava obdolženca s strani priče	332
7.2.8	Policist kot priča	334
7.2.8.1	Nosljive kamere	336
8	INDIČNA SODBA	339
8.1	Indični dokaz	339
8.2	Skupno delovanje več indicev	345
8.2.1	Krog indicev	345
8.2.2	Veriga indicev	347
8.3	Obrazložitev indične sodbe	350
8.3.1	Popolnost	350
8.3.2	Ponderiranje	352
8.3.3	Tehtanje	353
8.4	Izpoved priče kot indični dokaz	354
8.5	V dvomu	355
8.5.1	Pravilo presoje dokazov ali odločitveno pravilo?	355
8.5.2	Obdolženčev zagovor in alibi	357
9	ODLOČANJE	359
9.1	Motivirano odločanje	360
9.2	Hevristike in pristranskosti	361
9.3	Retrospektivna pristranskost	365
9.4	Hevristika razpoložljivosti	366
9.5	Pristranskost potrjevanja	366
9.6	Halo efekt	368
9.7	Sidranje	368
9.8	Hevristika tipičnosti	369

9.9 Tunelski vid	370
9.10 Pristranskost lažnega soglasja	374
LITERATURA	377
STVARNO KAZALO	399
RECENZII	407

RECENZII

V posebno zadovoljstvo mi je bilo napisati recenzijo knjige *Pod katerim drevesom si ju videl? Ugotavljanje dejanskega stanja (izbrana poglavja)* avtorja Janka Marinka. Knjiga se začne s podrobnim kazalom, ki ponuja natančen vpogled v vsebino in s tem tudi hitro orientacijo med številnimi podpoglavji. Na koncu sta navedena seznam literature in stvarno kazalo, ki pa v recenzijo nista bila priložena. Stvarno kazalo bo bralcem zagotovo prišlo zelo prav in opazno prispevalo k uporabnosti knjige. Recenzirani priročnik je dopolnjen tudi z nekaj tabelami in praktičnimi primeri, ki so pomembna dodana vrednost.

Knjiga je razdeljena na devet poglavij. Prvo je kratek avtorjev uvod, v katerem utemelji razloge za objavo svojega dela, ki ga označi kot priročnik. Iz utemeljitve lahko sklepamo, da je takšen priročnik potreben in nujen, saj opozarja na sistemske vzroke, zaradi katerih na sodiščih prihaja do napačnih odločitev, kot so na primer obsodbe nedolžnih obdolžencev. Napake so v veliki meri posledica upoštevanja vprašljivih osebnih dokazov, kot so zmotne prepoznave, kriva priznanja, napačni podatki prič, subjektivni in znanstveno neutemeljeni izvedenski dokazi ter tunelski vid ali razmišljanje, ki se lahko pojavi tudi pri delu sodišča. Priročnik nas zato popelje skozi dejavnike, ki lahko resno ogrozijo tudi pravico do poštenega sojenja.

Drugo in tretje poglavje govorita o podrobnostih izvedbe sodnega zaslišanja, vendar ne toliko z vidika zakonodaje, ki na primer procesno določa delo sodišč, ampak predvsem z vidika sodne psihologije. Tako med drugim predstavi ustvarjanje odnosa, ki omogoči učinkovito zaslišanje, razumevanje pravnega pouka, pomen aktivnega poslušanja brez prekinjanja in način produktivnega zastavljanja več vrst vprašanj. Omenjena je tudi problematika sugestivnosti in napak pri spraševanju, ki ovirajo ali celo onemogočajo pridobivanje točnih informacij. Nekaj podpoglavij je namenjenih posebnostim zasliševanja domnevnih žrtev (na primer posebnosti delovanja spomina in razumevanja govora), še posebej ranljivih oseb, kot so otroci, mladostniki in osebe z razvojnimi ali duševnimi težavami. Avtor se dotakne tudi dveh strokovno spornih konceptov, in sicer sindroma prilagoditve spolno zlorabljenega otroka (*child sexual abuse accommodation syndrome* – CAS) in sindroma odtujitve otroka (*parental alienation syndrome* – PAS). Nekateri domnevna

sindroma vneto zagovarjajo, čeprav prepričljivi in verodostojni raziskovalni ali znanstveni dokazi o njunem obstoju ne obstajajo. Omemba znanstveno nepotrjenih konceptov je ne samo upravičena, ampak tudi nujna, saj se na sodiščih pogosto predstavljajo dokazi, ki naj bi bili znanstveno verodostojni, dejansko pa so na ravni nepreverjenih domnev, kar lahko ima nepopravljive negativne posledice. Nekaj prostora je namenjenega tudi problematiki prevajanja (tolmačenja) in komunikaciji s slabovidnimi ali gluhiimi osebami ter udejanjanju pravice postavljati vprašanja.

V četrtem in petem poglavju se avtor osredotoči na problematiko pričanja. Iz pretežno pravnega vidika preide v psihološkega in opozori na sposobnosti in zmožnosti pričanja, ki so odvisne od veliko dejavnikov, kot so uživanje psihoaktivnih snovi, starost, duševna zrelost in motenost ter kognitivne sposobnosti posameznika. V tem kontekstu navaja nekaj posebnosti občutenja, zaznavanja in vedenja, tudi v prometu oziroma s perspektive dogajanja v prometnih nesrečah. Večji delež petega poglavja je namenjen verodostojnosti pričanja, pri čemer so navedeni tudi razlogi za nenamerno podajanje napačnih izjav, ki so med drugim povezani s starostjo, čustvi in doživljanjem travme. Priklic spominov na travmatične dogodke je predstavljen podrobneje, s tem pa tudi posebnosti zaslišanja travmatizirane žrtve, posebno tistih, ki so doživele spolni napad. Avtor na kratko predstavi posebnosti storilcev spolnih zlorab, vendar pri tem ne omenja sicer priljubljenih in atraktivnih delitev storilcev (klasifikacije ali tipologije), ki tudi samozavestno pojasnjujejo motivacijo za storitev kaznivih dejanj. Vse obstoječe tipologije storilcev (serijskih) kaznivih dejanj, v katerih prihaja do umorov ali spolnih zlorab, so na ravni nepreverjenih domnev in niso raziskovalno potrjene in splošno sprejete. Priročnik se zato z neomembo tipologij izogne tveganju, da bi bil bralec zaveden v bližnjice poppsihologije in v prenačljene sklepe, ki so le navidezno strokovni. V petem poglavju je omenjen še eden od zelo dvomljivih psiholoških konceptov: potlačeni spomini, ki naj bi bili zaradi bolečine travme nezavedni oziroma izrinjeni iz zavesti. Po prepričanju nekaterih bi se lahko domnevna žrtev ob primerni priložnosti spomnila sicer potlačenega spomina na travmo (spolno zlorabo) in o tem pričala na sodišču. Avtor znanstveno korektno navede, da so potlačeni spomini na travmatične dogodke bolj mit kot realnost in tako kot mnoge druge psihoanalitične domneve tudi obstoj potlačenih spominov v raziskavah ni potrjen. Dokler sodišča v ZDA niso bila informirana z ugotovitvami sodobne psihološke znanosti, je bilo dokazovanje s potlačenimi spomini resna grožnja pravičnemu sojenju in mogoče je, da se kaj takega z zamikom pojavi tudi pri nas. Zato je dobro preventivno opozoriti, da gre za dokaj razširjeno prepričanje, ki v psihologiji temelji na ideologiji (religiji),

ne na ugotovitvah znanosti (psihologija se deli na manjšinski znanstveni in večinski ideološki del, ki zanemarja pomen znanstvenega raziskovanja in temelji na avtoriteti avtorjev teoretičnih domnev).

Peto poglavje poleg potlačenih spominov opozori na še enega od razširjenih mitov, namreč da smo zmožni prepoznavati laž ali zavajanje. Gre za prepričanje, ki je dokaj razširjeno tudi med policisti in v pravosodju, na primer med sodniki in sodnicami. Množica raziskav v zadnjih dvajsetih letih je to iluzijo povsem jasno zavrnila. Tako kot laiki tudi strokovnjaki z dolgoletnimi izkušnjami o laganju bolj ko ne ugibajo, kar pomeni, da znake fiziološkega vznburjenja, strahu oziroma stresa neupravičeno in napačno interpretirajo kot znake zavajanja. Avtor tudi podrobneje predstavi kriterijsko vsebinsko analizo (CBCA), ki je eden najbolj uveljavljenih in preizkušenih načinov ugotavljanja verodostojnosti pričanja. Dvomim, da lahko strokovnjaki v pravosodju uspešno uporabijo celotno tehniko, pomembno pa je, da nekaj o njej vedo in si lahko tudi pomagajo s posameznimi kriteriji tehnike (na primer opazovanje količine podrobnosti, ki jih priče podajo v svojih izjavah). Priročnik opozarja, da dokazna vrednost tehnike ni ravno najboljša, zagotovo pa je koristno biti seznanjen z njo. Avtor priročnika ne omenja tehnike SCAN (znanstvena analiza vsebine, *scientific content analysis*), a bi jo bilo vredno omeniti, ker se občasno uporablja pri delu slovenske policije. Gre za zelo dvomljivo kvaziznanstveno tehniko, za katero neodvisne raziskave jasno kažejo, da je neučinkovita in da z njo preiskovalci o laganju osebe zgolj ugibajo oziroma z njo neopaženo potrjujejo svoja pričakovanja in prepričanja.

V šestem poglavju se avtor posveti problematiki prepoznave osumljencev kaznivih dejanj. Predstavi sodobna spoznanja, ki zaradi nezanesljivosti spomina prič opozarjajo na nujno previdnost pri izvajanju prepoznav in hkrati tudi na nujno zadržanost pri presoji dokazne vrednosti prepoznav. Sedmo poglavje govori o dokazni oceni z vidika verodostojnosti predvsem osebnih dokazov. Omenjena je pereča problematika lažnih ali napačnih priznanj, ki se ji ne more izogniti noben pravosodni sistem. Gre za resen problem, ki je vreden omembe, saj nekateri opozarjajo, da naj bi bilo lažnih priznanj od približno 10 do 27 odstotkov. Avtor omeni tudi obrambo z molkom, ki je eden od razlogov, da je v Sloveniji tako malo zaslišanj v predkazenskih postopkih. Pogost vzrok za obrambo z molkom je obtožujoč odnos do osumljenca, ki temelji na tehnikah prisilnega zasliševanja (osumljence silijo k podajanju obremenilnih izjav) in je, kot kaže slovenska raziskava izpred nekaj let, prisoten tudi v slovenskih predkazenskih postopkih, predvsem pri informativnih zaslišanjih, ko odvetniki niso navzoči. Dogajanje v predkazenskem postopku pogosto vpliva tudi na dogajanje v kazenskem postopku, zato lahko

pričakujemo, da se obramba z molkom preprosto prenese iz enega v drugega in problem policije postane problem sodišča. Poglavlje se sklone z omembo pomena nosljivih kamer, katerih uporabnost je v gospodarsko razvitih državah bolj priznana kot pri nas.

V osmem poglavju se sodna psihologija vsebinsko umakne in v ospredje pride pravna in praktično uporabna razprava o pomenu indicov oziroma o indični sodbi (vsaj tako jo vidi recenzent kot sodni psiholog brez pravega pravnega znanja). Deveto poglavje pomeni vrnitev na teren (sodne) psihologije in hkrati v sodobno in aktualno temo, ki je prišla v ospredje v zadnjem desetletju, ko številne raziskave opozarjajo, da je objektivnost odločanja (sodišč) bolj ko ne iluzija. To je še posebej razvidno iz številnih raziskav, ki opozarjajo na subjektivnost psiholoških in psihiatričnih izvedenskih mnenj. Če izvedenci ne uporabijo ukrepov za izogibanje pristranskosti (na primer testiranje alternativnih hipotez), je pričakovano, da so njihova mnenja pristranska v korist ali škodo ocenjevanih strank. Pomembno je tudi poudariti, da raziskave vztrajno kažejo, da so osebna prepričanja strokovnjakov, da lahko nadzorujejo lastno objektivnost, zgolj iluzija. Če sodišča tega ne upoštevajo, potem lahko procesno pravilno izvedejo sodni postopek, verjetnost nastanka pravične sodbe pa je podobna verjetnosti zadetka na loteriji. To poglavje priročnika je izjemno pomembno in je priporočljivo, da se prenese tudi v usposabljanja pravnih strokovnjakov.

Ko dobimo v roke neznano knjigo, nas pogosto zanima, kdo je njen avtor, in v primeru recenziranega priročnika bo glede tega verjetno marsikdo presenečen. Po pregledu kazala in še bolj vsebine, ki zvečine podaja spoznanja sodne ali forenzične psihologije, bi pričakovali avtorja s (tudi) psihološko izobrazbo. A ni tako; avtor priročnika je pravnik in višji sodnik. Je torej pravni strokovnjak z dolgoletnimi izkušnjami iz pravosodja, ki se v knjigi poda tako na področje lastne kot tudi druge stroke. Takšni projekti zahtevajo več previdnosti in dela, saj sta na slabše znanem terenu negotovost in možnost spodrsljaja večji. V sodni psihologiji je kričeč primer takšnega spodrsljaja priročnik o policijskem zaslišanju (*Criminal Interrogation and Confessions* avtorjev Johna Reida in Freda Inbaua), v katerem avtorja s pravno izobrazbo svetujeta o uporabi psihološke manipulacije z osumljenci in pri tem izkazujejo popolno neseznanjenost celo z osnovnimi psihološkimi spoznanji, ki so znana že desetletja. Priročnik je tako obsežna zbirka domnev, ki so nepreverjene ali pa v nasprotju z ugotovitvami znanosti. Pri recenziranem priročniku *Pod katerim drevesom si ju videl?* je ravno nasprotno; avtor je premišljeno izbral sodobne vire, ki so znanstveno verodostojni, in tako varno stopil na spolzek teren sodne psihologije. To je težje, kot je videti na

prvi pogled, saj je sodna psihologija tako kot psihologija na splošno prežeta z nepreverjenimi in nepotrjenimi prepričanji, ki so pogosto predstavljena kot strokovna in znanstveno potrjena. V sodni psihologiji je znanosti manj kot ideologije, kar dokazuje po vsem svetu raziskovalno ugotovljena raba dvomljivih psiholoških teorij (na primer psihoanalitične teorije) in metod (na primer profiliranje storilcev kaznivih dejanj in ugotavljanje osebnostnih lastnosti iz opisovanja sličic), s katerimi naj bi pravosodju priskrbeli podatke o osebnostnih lastnostih, tveganjih, motivih, vzrokih in posledicah kriminalnega vedenja ter ugotavljali verodostojnost izjav. Z vidika znanosti avtor priročnika korektno navaja bistvena spoznanja psihologije, ki so uporabna za delo sodišč in širše, pri čemer tudi opozori na sporne in nevarne koncepte, ki temeljijo na nedokazanih domnevah ali v psihologiji in širše razširjenih mitih (na primer sindrom prilagoditve spolno zlorabljenega otroka – CAS, sindrom odtujitve otroka – PAS, potlačeni spomini, neverbalno ugotavljanje laži in objektivnost strokovnega odločanja).

Priročnik bralca praktika, ki ga verjetno ne zanima samo teorija, ne pušča praznih rok, saj dokaj natančno predstavi številne s sodnimi spoznanji skladne predloge za učinkovitejše delo v pravosodju, kakršna je na primer kriterijska vsebinska analiza za oceno verodostojnosti pričanja. Vendar ima natančnost ali velika količina vsebinskih podrobnosti vlogo dvoreznega meča. Po eni strani je bogat vir uporabnih informacij, po drugi strani pa lahko ustvarja videz kompleksnosti, ki bralca zmede in odvrne od branja. Stvarno kazalo bo zmanjšalo to tveganje, povzetki ali zaključki vsakega od poglavij pa bi tudi lahko prispevali k temu. Knjiga bo zagotovo prišla prav pravnim strokovnjakom v pravosodju in širše, sodniškim pripravnikom in kandidatom, tožilcem, odvetnikom, psihologom, zelo priporočljiva pa je tudi za študente prava, psihologije in varstvoslovja.

Znanstvena spoznanja sodne psihologije so v pravosodju, predvsem na sodiščih, tradicionalno slabo sprejeta in včasih tudi zavrnjena. Sodiščem namreč jemljejo občutek gotovosti ter dajejo občutek nepotrebne zapletenosti in dodatne obremenitve. Tako na prvi pogled priročnik prihaja od tam, od koder ga ne bi pričakovali – iz pravosodja. To najverjetneje kaže, da je avtor zaznal potrebe v slovenskem pravosodju in se nanje odzval. Tako pravzaprav ne more biti presenečenje, da je avtor pravnik, ne psiholog. Sodna psihologija je namreč v Sloveniji dokaj nerazvita, njen največji del, ki je prisoten v obliki izvedenstva klinične psihologije, pa opazno zaostaja za sodno psihologijo gospodarsko bolj razvitih držav, kjer je tudi na splošno psihologija kot znanost bolj razvita kot v Sloveniji. Knjiga *Pod katerim drevesom si ju videl?* tako zapolnjuje vrzel v pravu in psihologiji, obe stroki modernizira s

preverjenimi sodobnimi spoznanji in je pomemben prispevek k udejanjanju pravice do poštenega sojenja.

dr. Igor Areh, izr. prof. za psihologijo
Fakulteta za varnostne vede
Univerze v Mariboru

Ljubljana, 16. januarja 2023

* * *

Težišče celotnega kazenskega postopka je na dokaznem postopku pred sodiščem prve stopnje, v katerem se spor med strankama najpogosteje zaostri na glavni obravnavi, kjer po načelu neposrednosti sodišča presoja sporna dejanska in pravna vprašanja. Zato tak dokazni postopek od sodišča zahteva, da presodi vsa protislovna vprašanja na neprotisloven način. Sodišče namreč sme obdolženca obsoditi le, če je prepričano o njegovi krivdi (drugi odstavek 3. člena ZKP), o njej pa se lahko prepriča šele potem, ko skrbno presodi vsak dokaz zase in v zvezi z drugimi dokazi, ter na takšni metodološki podlagi odloči, katera pravno pomembna dejstva se štejejo za dokazana (drugi odstavek 355. člena ZKP). Za takšno prepričanje ne zadošča zgolj intimno prepričanje sodišča, temveč mora biti to tudi prepričljivo izraženo v obrazložitve sodbe, iz katere mora biti razvidno, na kakšen način je sodišče presojalo zbrane dokaze (drugi odstavek 355. člena ZKP). Sodba je namreč sprejemljiva le, če je v dejanskem pogledu pravilna, s stališča uporabe prava pa zakonita. Njeno zakonitost predpostavlja ocena, da so bile pravilno uporabljene določbe materialnega in procesnega kazenskega zakona na temelju pravilno in popolno ugotovljenega dejanskega stanja. Le takšna sodba lahko postane *res iudicata pro veritate habetur*, z vsemi pravnimi posledicami pravnomočno razsojene zadeve.

Kaznivo dejanje je dogodek v preteklosti, ki je predmet dokazovanja, o katerem si mora sodišče izoblikovati pravilne predstave na podlagi dokazov kot vir spoznanja o pravno pomembnih dejstvih. Zato je presojanje resničnosti njihovega obstoja tako v logičnem kot v pravnem pogledu zapleten miselni proces, v katerem zlahka prihaja do zmotno rešenih dejanskih vprašanj (*error facti*), zaradi katere so zmotno razrešena tudi pravna vprašanja (*error iuris*). Do takšnih sodnih zmot prihaja pri presojanju (*error in iudicando*) zato, ker se ne opravijo vsa potrebna procesna dejanja ali se ta opravijo pomanjkljivo ali celo napačno, posledica česar je neprepričljiva dokazna ocena. Takšne zmote se pogosto nanašajo predvsem na presojanja dokazne vrednosti personalnih dokazov, brez katerih tako rekoč ni kazenskega postopka, njihova

verodostojnost pa je v znatni meri odvisna od poznavanja psihološke problematike udeležencev kazenskega postopka. Ta je namreč tista, ki se združuje v psihološki problematiki samih sodnikov. Zato je prav ta vzbudila pozornost višjega sodnika Janka Marinka in ga spodbudila, da svoja spoznanja strne v monografiji *Pod katerim drevesom si ju videl?*. V uvodu upravičeno opozarja, da se je pisanja lotil, ker ugotavlja, da ostajajo nekateri psihološki problemi kazenskega postopka dokaj prezrti, zato ker bodočim sodnikom ni posredovano ustrezno psihološko znanje med študijem prava, sodnikom pa niti pozneje ne v okviru njihovega organiziranega rednega izobraževanja. Prav zaradi pomanjkanja znanstveno podprtega znanja sodišče presoja procesne izjave strank, prič in izvedencev samo »zdravorazumsko« in zato pogosto napačno. Spoznanje o razhajanju med tema dvema ravnema vednosti je po svetu privedlo do izida priročnikov, ki sodnike opozarjajo na možnost njihove zmotne pri presojanju takšnih dokazov, ki predpostavlja poznavanje nekaterih njihovih najosnovnejših psiholoških posebnosti. Zato naj bi jim bili takšni priročniki v pomoč pri zanesljivejši psihološki dokazni oceni personalnih dokazov.

Avtor v knjigi opozarja najprej na raziskave vzrokov sodnih zmot, ki so bile opravljene v različnih državah. Te so razkrile nekatere sistemske vzroke, ki so v veliki meri povsod enaki kljub razlikam med angloameriškimi in kontinentalnoevropskimi pravnimi sistemi. Tako je na primer iz ameriških raziskav mogoče povzeti glavne vire psiholoških napak, ki izvirajo iz zmotne prepoznave, krivega priznanja, tunelskega vida, navedb informatorjev, pomanjkljivih znanstvenih dokazov, tožilskih napak in neustrezne obrambe. V nemški kazensko-pravni doktrini se personalni dokazi ocenjujejo kot najslabši dokazi. Zato so osrednja tema Marinkovega priročnika prav ti dokazi. Obravnavani so tako s pravnega kot psihološkega vidika in v najtesnejši povezavi z indično sodbo, ki predpostavlja motivirano kognicijo, tj. prizadevanje za spoznanje pravno pomembnih dejstev na podlagi indicirane dokazne ocene in ob upoštevanju pravila *in dubio pro reo* kot ene pomembnih zahtev pravičnega in poštenega kazenskega postopka v smislu 6. člena EKČP, 27. člena Ustave RS in prvega odstavka 3. člena ZKP.

Priročnik z bogato vsebino neposredno zadeva bistvo psihološke problematike kazenskega postopka. V takšnem kontekstu je predstavljena vrsta psiholoških značilnosti, od izbire ustrezne strategije in taktike zaslišanja in priprav nanj, vzrokov za napake pri zaslišanju, pasti različnih vprašanj z vidika njihove sugestibilnosti in kapcioznosti kot nedovoljenih vprašanj, raznih vrst zmot pri presojanju odgovorov nanje, soočenja in prepoznavanja oseb in glasu do zaslišanja otrok, prepoznavanja njihovih spolnih zlorab in spolnih zlorab mladoletnih žrtev, zaslišanja tujcev, tolmačenja, določenih kategorij prič, ki se

nanašajo na njihovo zaznavanje (percepcijo), razumevanje zaznanega (apercepcijo), sposobnosti pomnjenja (memoriranja), izpovedovanja o zaznanih pravno pomembnih dejstvih (verbalne reprodukcije), zaslišanja gluhonemih oseb in govorce telesa itd.

Avtor je monografijo po zgledu podobnih del iz drugih držav označil za priročnik, čeprav je zaradi multidisciplinarnega pristopa vsekakor bistveno več kot to. Zahtevna tema je predstavljena v izvrstni sistematiki in je oprta na obsežno tujo in domačo psihološko literaturo. Zato bodo nova spoznanja o psiholoških posebnostih udeležencev kazenskega postopka, ki jih prinaša monografija, vsekakor prispevala k zanesljivejšemu ugotavljanju pravno pomembnih dejstev na podlagi personalnih dokazov, ustvarjalnejšemu zaslišanju ne le strank, temveč tudi izvedencev psihološke, kliničnopsihološke in psihiatrične stroke in s tem tudi popestrila procesno retoriko. Na tak način bo knjiga pripomogla k produktivnejšemu procesnemu diskurzu in hkrati k večji prepričljivosti obrazložitve sodb. Zato monografija Janka Marinka ni zgolj priročnik, kot jo skromno imenuje sam, saj bo zapolnila pomembno vrzel na področju dokazne teorije v našem kazenskem procesnem pravu.

dr. Zlatan Dežman, izr. prof.
Pravna fakulteta
Univerze v Mariboru

Maribor, 9. januarja 2023